SAMOSPRÁVA PRÁCE

NAPSAL

FRANTIŠEK MODRÁČEK.

V PRAZE 1918.

Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený) v Praze II. — Tiskem Lidové knihtiskárny (J. Skalák a spol.) v Praze.

OBSAH.

Úvod.

Část prvá: *Idea samosprávy práce ve stol. XIX.*

I. Samospráva práce v socialismu a hnutí sociálním do prvé Internacionály.

1. Mzdový systém jako otázka sociální 15
2. Vliv ekonomie anglické na sociální ideologii stol. XIX. 21
3. Socialism družstevně výrobní 29

II. Odklon od samosprávy práce a její oživení v odborovém hnutí. Úsudky na sklonku století.

1. Dvojakost marxismu 34
2. Vítězství socialismu kolektivistického nad družstevním 38
3. Družstevně výrobní snahy v odborovém hnutí dělnickém . . . 43
4. Odpůrci samosprávy práce na sklonku století 45

Část druhá: *Výrobní družstva dělnická.*

III. Vývojový nástin výrobních družstev dělnických.

1. Objasnění předmětu 48
2. Francie 50
3. Anglie 53
4. Německo, Rakousko, Čechy a jiné země 55
5. Výrobní družstva a hnutí výrobně konsumní 58

IV. Zásadní otázky výrobních družstev dělnických.

1. Doktrina družstevně konsumní. Domnělý rozpor sdružení výrobních se zájmy obecnými 60
2. Producent a konsument 63
3. Závady výlučného režimu konsumentů 66
4. Sociální poměry ve výrobních družstvech dělnických 71

V. Otázka kapitálu a odbytu ve výrobních družstvech.

1. Jak dělnická družstva vznikají 77

2. Výrobní družstva dělnická a moderní velkovýroba 80
3. Potíže odbytové a vliv konjunktury na sociální složení výrobních družstev 83

VI. Otázky správní dělnických družstev výrobních.
1. Ke kritice samosprávy práce 85
2. Zkušenosti s konstituční správou výrobních družstev 95
3. Smíšená družstva výrobní. Svéprávnost, nikoliv samospráva práce . 101
4. Správní otázky výrobních družstev a kulturní stav dělnické třídy . 109

Část třetí: *Pracovní a jiná sdružení. Úvahy a náměty.*

VII. Pracovní družstva průmyslová.
1. Povšechná charakteristika 112
2. Ruská artěl 116
3. Pracovní družstva italská 125

VIII. Pracovní a výrobní družstva zemědělská.
1. Dva experimenty 133
2. Zemědělská družstva v Rusku a Italii 136

IX. Družstva socialisticko-komunistická.
1. Některé příklady 144
2. Zkušenosti 148

X. Úvahy a náměty.
1. Přehled 151
2. K reformě družstevní organisace a správy 154
3. Přirozené vztahy mezi družstvy výrobními a spolky konsumními . 164

Část čtvrtá: *Svéprávnost práce v socialisaci společenské.*

XI. Otázky hospodářské přestavby: Snahy o změnu poměrů vlastnických.
1. Moderní škola svépomocná 169
2. Nauka politicko-kolektivistická 173
3. Východisko z předchozích nauk 181

XII. Otázky hospodářské přestavby: Snahy o změnu poměrů sociálních (pracovních).
1. Nahražení námezdnictví družstevním poměrem 190
2. Účast dělnictva na zisku 195
3. Účast na zisku a rentabilita podniků 200
4. Dělnické podílnictví (akcionářství) 203

5. Správní otázky dělnického podílnictví 211
6. Vyhlídky dělnického podílnictví 215

XIII. Řád socialisticko-družstevní.

1. Všeobecné 220
2. Hranice družstevního systému 223
3. Poměr mezi výrobci a spotřebiteli za družstevního řádu 226

Závěr.

1. Neblahé účinky kapitalistických method pracovních. Beznadějnost dělnického stavu 231
2. Ne taylorism: fourierism! 237

ÚVOD.

V březnu 1917 uprostřed hrůz válečných z čista jasna překvapen byl svět revolučním výbuchem na Rusi. Car byl svržen, monarchie odstraněna a státní moc uchopila liberální buržoasie spojená s dělnictvem a selským stavem. Jako dravá povodeň rozlila se revoluce po ohromných oblastech říše. Řítíc se živelní silou vpřed, zatlačovala a drtila vše, co postavilo se jí v cestu nebo vzpouzelo se jejímu tempu. Nejprve zlomena moc reakce, potom i mírnějších živlů revolučních, až přešly otěže moci na revoluční výbory dělníků, vojáků a sedláků. Jejich programem byl mír, vyvlastnění půdy a socialistická republika, spočívající na samosprávě národností.

Jeden z vůdců mírnějších směrů socialistických, advokát Kerenský, stal se předsedou revoluční vlády a nejvyšším velitelem armády. Jeho plánem bylo dosíci všeobecného míru poražením Německa ve spojení se čtyřdohodou. Lid chtěl však mír hned, nechtěje bojovati dále. Ze sporu toho vzplanul bratrovražedný boj mezi stranami socialistickými. Kerenský byl pomocí kronštatských námořníků a ozbrojených dělníků petrohradských poražen a moc přešla na nejradikálnější skupiny socialistické, vedené bolševiky, kteří před tím již nabyli vrchu v revolučních organisacích sovětů (dělníků, vojáků a sedláků).

»Nejdivočejší a nejzmatenější« ideje — jako ve všech revolucích — vyšlehly z rozvířené atmosféry veleříše, jejíž staletá forma vládní bez hlesu klesla v propadliště. Dekrety bolševické vlády zrušeno pozemkové vlastnictví bez náhrady, prohlášena volitelnost generálů vojáky, továrny postaveny pod kontrolu dělnictva, obytné domy v městech dány do správy veřejné, přiznáno každé zemské národnosti utvořiti vlastní stát, později prohlášeny zahraniční dluhy za neplatné, banky převzaty do správy státní a mnoho továren převzato přímo do správy dělnictva. Co však potom následovalo, byl úplný rozvrat a rozklad Ruska. Desorganisovaná armáda, jejíž ústrojí podvráceno bylo agitací radikálních směrů revolučních, přestala býti ochranou vlasti i revoluce. Když to radikální strana poznala, bylo již pozdě.

Německo a Rakousko-Uhersko, vidouce to, zamítly mírové zásady bolševické vlády, rychlými vojenskými operacemi zlomily slabý odpor z větší části rozprchlé fronty ruské a donutily Rusko k přijetí ponižující kapitulace, kterouž ztratilo ohromné oblasti země s přístavy a téměř se 60 miliony obyvatelů. Nyní nalézá se ruská říše ve stavu těžce nemocného těla, zmítajícího se v křečích. Stane se jistě kořistí havranů, kteří sletují se kolem, pakli v poslední hodině nepodaří se geniu národa vytvořiti pevnou revoluční vládu, opírající se skutečně o vůli a moc národa, nebo nevysvobodí-li Rusko nějaký diktátor.

Začínáme touto tragedií do nedávna ještě obávané slovanské veleříše, v kterou proti očekávání proměnilo se mohutné její drama revoluční. Ne proto, že odehrává se před našima očima, nýbrž že ukazuje nám drasticky symptomy dozrávající války světové, jež částečně souvisejí s probíranými otázkami této knihy. Celá Evropa je plna znamení velkých příštích událostí společenských, jež metá strašlivý požár válečný na její ohnivou oblohu. I nebude-li se divadlo ruské opakovati jinde — válka naučila nás býti v předpovědích opatrnými a ruská revoluce je příkladem poněkud odstrašujícím — je jisto, že politické, hospodářské a sociální základy společnosti evropské jsou v pohybu a spějí neodolatelně k přestavbě.

Otázka sebeurčení národů, proklamovaná ruskou revolucí, nedá se již utlumiti, jako nedá se zaraziti všeobecná demokratisace politického života od místní samosprávy až nahoru k vysoké diplomacii. Posvátnost principů soukromého vlastnictví a soukromého hospodářství nikdy ještě nebyla tak znehodnocena, jako za této války. Nemyslím drancování ve válečných obvodech a rekvisice v zázemí, jež jsou průvodními zjevy každé války. Poukazuji na t. zv. válečný socialism, jímž válčící státy chrání svou hospodářskou existenci před šílenou lakotou soukromokapitalistického obchodu. Nebýt pronikavých státních opatření, byl by volný obchod za krátko po vypuknutí války vyhladověl obyvatelstvo ústředních států. Obchodníkům a producentům odňato volné disposiční právo s největším počtem článků lidové potřeby, stát použil docela své vyvlastňovací moci i na předměty soukromých domácností. Nežli jsme se nadáli, byli jsme obklopeni celou sítí veřejných a poloveřejných institucí, orgánů, nadaných právem monopolistickým, jež celý náš hospodářský život úplně zvrátily a zavedly poměry do nedávna pokládané za nemožné a nepřirozené, nedbajíce žádných »neporušitelných« zásad předválečného pořádku vlastnického a hospodářského.

Je jisto, že tento »socialism«, jenž namnoze stal se nástrojem jistých kruhů spekulantů, maje agendu neobyčejně komplikovanou, drahou a pro normální poměry naprosto nezpůsobilou, jest zjevem pouze přechodným a zmizí v likvidaci světové války. Ale

již počítáme s tím, že nám z něho něco zbude do doby mírové, že stát nepustí již z rukou svých vrchní právo nad hospodářským životem a bude hledět i po válce v jiné formě pokračovati v sestátňovací činnosti.

Zejména nesnáze finanční budou státní kruhy nakloňovati státně hospodářské politice. Ohromná pasiva státních rozpočtů nedají se nasytiti obyčejnými prostředky finančními, ani sebe důkladnějším zvýšením daní přímých a nepřímých. Počítá se, že státní dluhy válčících států evropských obnášely koncem roku 1917 přes 700 miliard proti 118 milardám korun před válkou! V Německu i u nás mluví se o celé řadě projektů monopolních, zejména monopolu uhelném, lihovém a obilním, jež mají trvati po válce. Mluví se dále o konfiskaci jisté části soukromého majetku ve prospěch státu. Je-li správno nazývati sestátňování vlastnictví »socialismem«, pak stojí nepochybně zadlužený stát 100 a více miliardami, jak praví Rudolf Goldscheid ve svých úvahách »*Staatssozialismus oder Staatskapitalismus*«, již tímto faktem v socialistickém hospodářství, aniž toho pozoruje.

Ne z důvodů fiskálních, ale národohospodářských ozývají se pod vlivem zkušeností válečných stále důrazněji hlasy pro vyvlastnění velkostatků. V Rusku provedeno bylo již dekrety revolučními. Pokládám přímo za jisto, že i u nás k tomu dojde.

Nás zajímají tu však především sociální důsledky války. Válečný absolutism podlomil v jednotlivých státech moc dělnictva toliko zdánlivě, neboť všude ve skutečnosti nabyl dělník jako voják a výrobce válečných potřeb mimořádného významu, takže vůči tomu význam ostatních tříd se téměř ztrácí i když politicky nedochází to úměrného výrazu. Avšak praktické poznání toho faktu bude míti na vnitřní poměry všech zemí neobyčejný vliv.

Ve zvláštní serii článků, uveřejněných na podzim roku 1917, poukázaly londýnské »Times« s netajenou starostí na to, k jaké neobyčejné moci dospělo dělnictvo anglické za války, že hrozí z toho veliké nebezpečí pro měšťanskou společnost i stát. Nevíme, měl-li pisatel před zraky ruskou revoluci s diktaturou proletariátu sovětů nebo sociální zmatky Anglie po válkách napoleonských, upomínajících v nejednom na tvořící se poměry společenské za války nynější. Jako tehdy rovněž i dnes na všech stranách rodí se předzvěsti podobných zápasů, jež tehdy způsobily státníkům anglickým nejednu noc beze spánku.

Opakuji, co vyslovil jsem již při jiné příležitosti. Jsem toho mínění, že důsledky doby válečné projeví se všeobecným rozpoutáním bojů sociálních, ne-li sociálními převraty, jak vidíme již dnes v Rusku. I pakli uzavřen bude mír dříve, nežli poměry životní stanou se zcela neudržitelnými, dlužno počítati s tím, že drahota potrvá po

válce ještě dlouhou dobu. Proletarisace mass, příkré majetkové kontrasty, vyrostší za války — v každém státě zrodilo se z válečné konjunktury několik tisíc nových milionářů, ale současně miliony obyvatelstva byly zproletarisovány — snaha převaliti část ohromných břemen daňových na nemajetné, rozvrácený život hospodářský, nezaměstnanost dělnictva, vrátivšího se z front, zoufalá situace invalidů, vdov a sirotků atd. budou tvořiti sociální prostředí jistě kritické. Otázky života, poměru práce ke kapitálu, rozdělování důchodů hospodářské činnosti plnou tíhou a neúprosností objeví se na denním pořádku.

Co může to znamenati pro společnost státní nebo národní ve spojení s otázkami politickými? Stačí opět poukázati na Rusko, kde třídní protivy ochromily a zdesorganisovaly ruskou společnost před tváří nepřítele, stojícího na půdě ruské! Tím spíše, že otázky ty objevily se tak závažným mementem pro každou společnost, bude nutno řešiti je ve velkém slohu a důkladně. Násilné potlačování, ale ani paliativní prostředky nesvedou tu něco užitečného. Jenom řešení ve směru socialistickém, sáhající na kořeny zla, reformující přímo řád společenský, může napraviti porušenou rovnováhu společenskou.

Nehodlám zjednodušovati veliký a složitý problém sociální, jenž rodí se před našimi zraky. Ale jest pravdou dnes jako před válkou, že nejpalčivější otázkou sociální je postavení pracujícího lidu v organisaci národohospodářské čili, jak obyčejně se říká, protiva mezi prací a kapitálem. Souvisejíť všecky ostatní sociální, existenční, kulturní a mravní otázky s touto téměř nerozlučně, a právě tím, že komplikovány jsou stavem, jehož právní základy ve vědomí mass silně jsou otřeseny a nesou na sobě ráz poměrů člověka nedůstojných — hospodářské poroby a vykořisťování —, nabývají zahrocení neobyčejně povážlivého.

Většina národohospodářů namáhá se neúnavně dovozovati, že nynější poměry námezdní jsou nejpřirozenějším stavem společenským, kterýž nelze ani změniti. Ale jistý pocit neklidu spočívá na této vědě; pramení právě z vědomí, že tento poměr je příčinou největších sociálních bolestí, hospodářských zmatků a politických rozvratů. Ruský bolševism, jehož importu z Petrohradu tolik obával se náš bývalý zahraniční ministr hr. Czernin, jest plodem námezdnictví jako revoluční syndikalism francouzský a italský. A tento typ sociálního ducha, radikální a bezohledný, nedá se utlumiti ani policejními opatřeními, ani vlasteneckými tirádami a objeví se jako strašlivá moc — máme-li se tak vyjádřiti, jako »metla národů« — vždy a všude, jakmile udeří jeho hodina.

Jsou ekonomové, kteří již před světovou válkou předvídali, že zápas mezi prací a kapitálem stane se čím dále pravidelnějším sta-

vem průmyslovým, že bude nabývati všecky příznaky války sociální, která vlastně již se v této podobě v některých stávkách zjevuje, jak svědčí o tom mobilisace dělnických davů, bursy práce, proměněné ve stan generality, barikády, stráže a obchůzky, vystěhování dětí a neužitečných úst z obleženého místa, služby zásobovací ve formě komunistického stravování a bez pochyby později i služby ambulanční, dále požáry, loupení, útoky jízdy a střelba, přerušované dočasným příměřím, zmírňované tu a tam »duchem ekonomického rytířství«, jak kvetlo ve středověku v době železa a jež prof. Marshall vidí znovu oživovati v sociálních bojích dneška.* Již před válkou konstatovala francouzská statistika úřední s hrůzou, že poškozování objektů vlastnických a překážení hospodářské činnosti ze sociální msty, t. zv. sabotáž, rozmáhá se měrou nejvýš znepokojivou.** Duch námezdního systému pohybuje se ve dvou extrémech: Na jedné straně dělá revolucionáře a sabotážníky, na druhé plazící se dav poddanský. Nikdy však nepřispívá ke zdravému stavu společenského života.

Právě otázka poměru mezi prací a kapitálem nedá se řešiti panující naukou liberální, která lpí na zásadách nynější hospodářské společnosti, kdyby sebe více ovinula se falešnou i upřímnou filantropií. K úkolu tomu povolán jest jedině socialism. Přesvědčení to vnucuje se každému myslícímu člověku, který není zcela zaujat doktrinou kapitalistickou. Leč tu dlužno konstatovati, že doposud vždy a všude při praktickém použití methody socialistické, ať jako experimentu revolučního nebo ve způsobě pokusů mírumilovných i nyní v revolučním Rusku, vyšlo na jevo, že sama tají v sobě a plodí nové závažné problémy hospodářské a sociální. Nejen vede, uplatňována jsouc překotně, k vážným zmatkům a nebezpečenstvím, ale objevilo se i obtížným, zhostiti se zejména sociálních rozporů v hospodářské organisaci, oč především socialismu běží a běžeti musí.

V novodobém socialismu od počátku vidíme dva velké směry:

* Charles Gide: »L'Actionariat ouvrier«. Revue d'Économie politique. Paříž, 1910.

** Od 1. ledna 1910 do 10. října 1911 zjistilo se ve Francii neméně než 1248 případů sabotáže. Podle platného trestního zákona francouzského lze je roztříditi takto:

1. Případy poškození (dle čl. 435, 437, 440 a 443 Code pénal) .	392
2. Překážení v dopravě železniční (čl. 16. zák. z 15. července 1845)	303
3. Poškození telegrafického zařízení (čl. 3. a 4. dekretu z 27. prosince 1851)	268
4. Vybízení ke zmíněným zločinům a přestupkům	7
5. Přečiny různé	278

K podnícení sabotáže rozšiřovány jsou tajné letáky, v nichž dělníkům dává se podrobné poučení, jak mají škodu způsobiti. — *Revue d'Économie politique*. Paříž, 1912, str. 109.

jeden, který přetvoření společnosti představuje si v podobě nesčíslného množství sdružení, jsoucích vlastníky svých prostředků výrobních a směnných, druhý, který převádí výrobní a směnné prostředky na organisovanou společnost, t. j. stát. Druhý směr stal se rozvojem sociální demokracie, theoreticky vycházející z nauky Marxovy a historicky ze starých komunistických theorií, v posledních desítiletích panujícím v socialistickém hnutí celého světa.

Pojímajíc socialism jako *problém vlastnický* (společenštění prostředků výrobních), posuzuje sociální demokracie s toho hlediska na příklad též nynější válečný socialism. Aniž stotožňuje s tímto své ideje, vidí v něm nicméně příbuzné tendence svých cílů a, jak svědčí o tom různé projevy z jejích kruhů, hodlá podporovati další a ještě pronikavější zasahování státní moci do domény hospodářské a majetkové.

Ale tu třeba hned poukázati na to, že dělnictvo neukazuje nikterak zvláštní náladu pro státní socialism, naopak podivuhodnou lhostejnost. Na všechen způsob jeví pro sestátňování a tvoření nových státních monopolů mnohem menší smysl a zájem, nežli mnohé patriotické kruhy měšťácké.

Zkušenosti z doby předválečné jako válečné poučují nás, že veřejný podnik má právě tak akutní otázku dělnickou, jako podnik soukromý. Dělník a zřízenec seskupují se v třídní organisace proti zaměstnavateli veřejnému jako soukromému. Nechceme-li socialism a dělnickou otázku stavěti přímo proti sobě jako věci rozdílné, nezbývá nám, než uznati, že jest to buď jednostranností nebo klamem, stotožňovati socialism se změnou vlastnické formy soukromé ve veřejnou. Kdybychom sestátnili velikou řadu různých závodů, nebo umožnili státu, získati cestou vyvlastňovací vlastnické právo na $^1/_3$ kapitálu každého hospodářského podniku, jak navrhuje Goldscheid, aby tím způsobem stát fundoval lépe své válečné dluhy a nabyl rozhodujícího vlivu v celém hospodářském životě,* jsem přesvědčen, že již pozítří slyšeli bychom z kruhů dělnických zarážející otázku: »A co z toho všeho máme my, dělníci?«

Podobnou otázku zaslechli bolševici z milionových řad ruských sedláků, když vydali své dekrety o znárodnění půdy. Sedláci ruští chtějí, by půda, kterou by vzdělávali, byla jejich, nikoliv národa.

Experiment s Národními dílnami v roce 1848 v Paříži, jenž skončil krvavými boji barikádovými, byl dílem buržoasie, socialismu nepřející, a nebudeme jej uváděti jako příklad. Lze si však dobře představiti, že mohl by se podobný případ státi i revoluční vládě socialistické, která by svůj cíl viděla v sestátnění továren nebo zři-

* Podobný návrh na socialisaci průmyslu učinil E. Solvay 27. prosince 1899 v belgickém senátě. (E. Vandervelde: »Die Entwickelung zum Sozialismus«. Berlín, 1902. Str. 191.

zování státních dílen. Ostří třídního boje, které obráceno bylo doposud proti soukromému zaměstnavateli, obrátilo by se po sestátnění proti revolučnímu státu, jenž stal by se zaměstnavatelem. Tím okamžikem stali by se dělníci takových továren nespolehlivou oporou každé vlády revoluční.

Chtěl-li by se revoluční stát rázem zbaviti sociálního boje třídního, musil by nepochybně předati závody do správy zaměstnaných, aby stali se vlastními zaměstnavateli. Ale tu objevil by se nový problém. Objevilo by se, že dělníci, stavší se přes noc majiteli továren, nemají dostatečných zkušeností v řízení takových podniků, že schází jim obchodní a úvěrní aparát, a resultát celé věci byl by dojista ten, že továrna za továrnou by se zavírala a oni propadali by houfně nezaměstnanosti a hladu. A zase máme příklad z Ruska, kde to namnoze bylo provedeno. Co na jedné straně přestávají tam pracovati továrny, které převzali dělníci do své správy, oddělili se na druhé straně vlády bolševické sedláci pro otázku znárodnění půdy.*

A přece je jisto, že, má-li společnost býti jednou zbavena svého nejnebezpečnějšího třídního rozpoltění a stálých sociálních konfliktů, není jiného způsobu, než dělníky zbaviti charakteru námezdníků a učiniti je zodpovědnými a svéprávnými činiteli hospodářskými. Myšlenka ta ujasňuje se v otevřených hlavách i kruhů majetných, jak svědčí o tom různé pokusy moderních podnikatelů, učiniti dělníky v závodech jejich zaměstnané spolumajiteli a společníky, nebo myšlenka vlády francouzské z doby předválečné, pro podniky, státem koncesované, zavésti zvláštní formu dělnického akcionářství. I u nás počínají kruhy majetné pod vlivem sociálních událostí si jí všímati: sjezd měšťanské pokrokové strany na Moravě, konaný dne 20. ledna 1918 v Brně, přijal do svého programu kromě vyvlastnění velkostatků i zrušení systému námezdního pro tovární průmysl. To jsou důležité psychologické zjevy moderní doby, svědčící o šířícím se poznání, že nynější systém námezdní přezrává a jeví se potřeba jej nahraditi jiným způsobem pracovním. Jako v Rusku a ve všech velkých sociálních hnutích novodobé minulosti

---

* Nyní je již nade vši pochybnost jisto, že ztroskotaly všecky kolektivistické pokusy bolševiků, jak v ohledu sestátnění továren, tak v ohledu přenesení jejich správy na dělníky. Dělníci a zřízenci státních závodů jsou v permanentním stávkovém boji se státní správou a nyní přikloňují se i politicky hromadně k odpůrcům bolševiků. Příznačný je výnos vlády sovětů ze dne 2. června 1918, v němž se praví, že dekretem ze dne 28. června přecházejí všecky větší továrny a závody ve správu ruské socialistické republiky sovětové a zároveň se prohlašuje: »*Za takových okolností nutno považovati každé zastavení práce, každou stávku za zradu na dělnické revoluci. Dělníci, kteří za těchto poměrů zastaví práci, budou považováni za odpadlíky hnutí dělnického.*« Tedy státní socialism se zákazem stávek.

objeví se najisto tato otázka v elementární síle v nadcházejících sociálních bojích mimoruské Evropy. Sociální hnutí nemůže však spokojiti se s řešením, jež dělníky i jako společníky staví do druhé řady. Jeho cílem je odstranění kapitalismu a zavedení režimu pracujících, a k tomu bude se železnou důsledností směřovati, nechť je dosažitelný hned nebo po etapách.

Sociální hnutí musí si však ve svém zájmu uvědomiti, že hospodářský režim dělníků není jen otázkou mocenskou, jak pojat byl v Rusku a jak pojímán je revolučními syndikalisty, též marxismem, nýbrž že je snad ještě u vyšší míře *otázkou správní*. Je jisto, že majetné třídy, i kdyby sebe více rozšířilo se v nich přesvědčení o neudržitelnosti nynějšího stavu, nepřijmou dobrovolně žádného řešení, byť jen v malé míře obmezovalo jejich nynější hospodářskou hegemonii nad pracujícím lidem. Třídní boj je proto sociální i dějinnou nutností.

Leč na druhé straně třeba zase míti na paměti, že žádné diktatuře dělnické třídy nepodaří se udržeti trvale její režim na místech hospodářsky rozhodujících a zodpovědných, schází-li jí vlastnosti, nutné k úspěšnému zastávání úkolů převzatých. Námezdní proletář nevyhne se nikdy trpkému zklamání, bude-li spoléhati se jen na revoluční moc své třídy, nemaje potřebných schopností, nahraditi kapitalistického ředitele a podnikatele. On musí býti schopen uvésti v život ne nižší, nýbrž vyšší formy hospodářského života a zaručiti jim pravidelné fungování.

Tato důležitá otázka správní jest vlastním předmětem studií tohoto spisu. Spis byl původně určen pro kruhy družstevní. Bylo jeho programem, objasniti existenční poměry a vývojové vyhlídky výrobních družstev dělnických a proti oněm snahám, jež družstva tato chtěly by úplně potlačiti, resp. z dělnického hnutí družstevního vyloučiti, ukázati na jejich význam družstevní a sociální a nestranně rozebrati zejména jejich správní otázku, která stala se spornou. Vývoj událostí v Rusku a myšlenkový kvas v českém hnutí dělnickém pohnuly mne, že jsem rámec své práce rozšířil a obsah doplnil úvahami, které probírané otázky družstevní posuzují též s perspektivy společenské.

Vedoucí myšlenkou spisu je názor, že, uplatnivší se zásada v hnutí družstevním, přiznávající kapitálu, konsumentu a dlužníku práva družstevní a upírající je práci, není logická ani družstevní; že práce není nezpůsobilá k družstevní organisaci, jak se za to má. Pakli neprokázala dosud družstva pracujících takových vynikajících úspěchů jako jiné způsoby družstevní, netkví po mém soudě příčiny toho v neodlučitelných vlastnostech práce a pracujících, nýbrž v poměrech společnosti kapitalistické, v nevyhraněných dosud formách družstva výrobního, jednak v nedokonalé dosud hospodář-

ské výchově lidu pracujícího, která však praktickou školou života může vyspěti a vyspívá. Spisem proniká dále přesvědčení, že dělnictvo nynější svou hospodářskou podřízenost překoná a že nynější poměr námezdní nahražen bude řádem družstevně socialistickým, jehož počáteční stupeň jest již dnes proveditelný.

Nezapírám, že při psaní vedly mne jiné ještě motivy, ba přímo jisté obavy. Vidím, že dělnictvo české blíží se vstříc velikým politickým a sociálním událostem, aniž prošlo dostatečnou kritickou výchovou ideovou. Po celá desítiletí žilo z jistých hesel, mechanicky přejímaných odjinud a u nás opakovaných; nemělo příležitosti sledovati celou duševní dílnu evropského socialismu, v níž rozbírány byly jejich možnosti a nemožnosti. Nemohu zhostiti se úzkostlivé předtuchy, ač mám silnou víru ve zdravý smysl českého dělnictva, že přece jen mohlo by se státi materiálem k nelidským experimentům, jak charakterisuje Maxim Gorkij socialistickou politiku bolševickou. Jsem toho mínění, že nic nepoškodilo by více věc dělnictva, socialismu a národa, nežli kdyby i u nás vržena byla v národ zítra hesla diktatury proletariátu, veliké expropriace majetku nebo bezhlavého převádění podniků do rukou dělnictva. Na druhé straně však bylo by stejně osudným, kdyby české třídy majetné tvrdošíjně stavěly se na odpor neodolatelným sociálním směrům doby a nepodřídily se tomu, co uzrálo ke svému ztělesnění. V obou případech znamenalo by to osudné rozpoltění národa, rozvrat národního organismu a zničení jeho moci a shroucení se na prahu svobody.

Po té stránce je spis tento zároveň příspěvkem k diskusím o českém socialismu u nás, jež v této době pod vlivem světových událostí těší se u nás rostoucímu zájmu. Nejeden čtenář této knihy bude se pamatovati, že v revue »Akademii« již před válkou vyznačil jsem hlavní zásady družstevního socialismu, kterýž pokládám nejen z důvodů národních, ale i všeobecně hospodářských pro české dělnictvo za přijatelnější, nežli dosavadní formulaci socialismu na podkladě státního kolektivismu.

Úsilí o český socialism není u nás nové. Vyskytovaloť se již před čtvrt stoletím v hnutí »omladinovém« a později ve hnutí »pokrokových socialistů«, seskupivších se kolem předčasně skonavšího dělnického žurnalisty A. P. Veselého, kteří splynuli potom se sociální demokracií. Nescházelo tehdy na dobré vůli, ale za to tím více na potřebném fondu duševním a praktických zkušenostech k úkolu tak velikému.

Chtíti vytvořiti výhradně český socialism, je vlastně protimyslným. Socialism jako demokracie, kapitalism, republika atd. je forma všeobecná, mezinárodní. Není ani německý, ani francouzský, ani anglický, jest duchovním hnutím lidstva a jeho obsahem jsou principy lidské. Ale žádný kulturní národ nepřijímá lidské ideje bez

výběru a vlastního zpracování, a to platí též o socialismu. Socialism není transcendentální ideologie, nýbrž nauka o novém uspořádání národního života hospodářského a sociálního. Tím spíše, že má cíle tak eminentně praktické a životní, nemůže býti mechanicky přejímán od sousedů, žijících třeba ve velmi odlišných poměrech kulturních, politických a hospodářských. Pakli snad přejme některá strana beze změny ideje tak dalekosáhlé od svých sousedů, nežli nabudou vrchu v národě, a zejména blíží-li se doba jejich uplatnění, jistě podrobeny budou v duši každého národa civilisovaného velmi přísné revisi a uvedeny neúprosně v soulad s jeho poměry a zájmy existenčními. A kde se tak nestane, tam dostaví se zklamání a katastrofa. Každý národ jest ostatně povinen jako součástka kulturní obce lidstva přispěti svou hřivnou ke všeobecnému dílu myslícího ducha lidského a dáti všem idejím, jež k němu zalétají, projíti zkušebnou svého rozumu.

V tom smyslu dívám se na úsilí o vytvoření českého socialismu a jedině potud mám je za oprávněné. V tom smyslu pokládám tuto svou práci, která je rozvedením a vědeckým přezkoušením názorů mých, vyslovených před válkou, za příspěvek ke studiu českého socialismu. Přál bych si, by těžký problém, který předvádím v této knize před zraky čtenářstva, podroben byl svědomité úvaze, neboť k němu musí zaujmouti stanovisko každý, kdo chce o socialismu vědecky mysliti.

V dubnu 1918.